

Kuidas saada kindraliks: ohvitseride auastmed ja nendes kõrgendamise kord aastail 1917–1940

Ago Pajur

Ohvitseride koostöökogu tähtsaimaks organisatsiooniks oli Ohvitseride Keskkoogu. Pildil on kujutatud selle juhatus 1931. aastal. Esireas vasakult: kindralmajorid Gustav Jonson, Aleksander Tõnisson ja Ants Kurvits.

“Mis te ajate tühja juttu, millel mingit väärtust pole! Aitab sellest, nagu te kohe alguses mainisite, et nooremleitnant esitatakse 5-aastase laitmatult korraliku teenistuse järel leitnandi auastmesse ülendamiseks. Mis pärast seda, on lausa ime ja püsti õnn.”

Peeter Lindsaar. Õrn armastus.
Lund, 1970, lk. 250–251.

Sõjaväelised auastmed on küll mõnevõrra nooremad sõjaväest enesest – muinasaegsetes malevates puudus tarvidus aunimede järele –, kuid mitte just oluliselt. Vajadus eristada alamaid ja ülemaid ning jagada viimased omakorda madalamateks ja kõrgemateks tõi paratamatult kaasa eriliste nimetuste kasutuselevõtu ning neist nimetustest areneski välja auastmete süsteem. Seega on auastmed ühelt poolt hädavajalikud ja tulenevad sõjaväe olemusest. Teisest küljest on auastmed katalüsaatori rollis, sest igal inimesel on vajadus tunnustuse järele ning sõjaväelaste seas on selleks tunnustuseks peaaesjalikult just auastmes kõrgendamine – ükskõik siis, kas mingite silmapaistvalt vaprate tegude eest võitluses vaenlaste vastu või lihtsalt kiiduväärse teenistuse eest rahu ajal. Marssalikepist sõduripaunas kõneldi juba sajandeid tagasi, ning ehkki tänapäeval on lihtsõduri jaoks mars-

saliks saamise võimalused õige tagasihoidlikud (et mitte öelda olematud), on üldtendents – püüdlus kõrgemate auastmete poole, millega enamasti kaasneb ka kõrgem teenistuskohd ja mis seega on sõjaväelise karjääri üks olulisemaid tunnuseid –, ometigi püsinud tänini ning püsib eeldatavasti edaspidigi.

Eespool öeldu kehtib täiel määral ka maailmasõdade-vahelise Eesti Vabariigi sõjaväelaste suhtes, ehkki marssalokraadi Eesti kaitseväes ei tuntud ning ükski lihtsõdur kindraliks ei saanud (tsaariarmee soldatitena alustasid Esimest maailmasõda tulevased Eesti kindralid Jaan Kruus ja Otto Sternbeck). Käesoleva kirjutise eesmärk pole vastamine pealkirjas sisalduvale küsimusele, vaid selguse loomine selles, kuidas kujunes Eesti ohvitseride auastmete süsteem ning mille alusel neid auastmeid ohvitseridele omistati. Iseenesest ei ole see teema eriti aktuaalne ega paku nähtavasti kuigi laialdast huvi, kuid samas on tegemist ühe osaga Eesti ohvitserkonna kujunemise ja arenguloost ning selles kontekstis tulekski järgnevat vaadelda.

Varasemaid käsitlusi pole nii kitsa teema puhul mõtet otsidagi. Et Eesti Vabariigi sõjaväest ja sõjaväelastest kirjutati Teisele maailmasõjale järgnenud poolsajandi jooksul arusaadavatel põhjustel õige tagasihoidlikult, siis on ohvitseride auastmete puhul tavaliselt piirdutud vaid tähelepanu juhtimisega asjaolule, et Vabadussõja ajal kehtinud Venemaalt ülevõetud auastmete süsteem muutus 1922. aastal seoses püüdega lähendada kaitseväge Lääne-Euroopa eesku-

judele.¹ Uurijate pilgu alt on aga täiesti kõrvale jäänud ohvitseride karjäärivõimalused auastmetes kõrgendamise alusel.

Järgneva vaatluse allikateks on peaaeglikult ametlikud dokumendid – mitmesugused kaitseväge puudutavad seadlused ja määrused, samuti ülemjuhataja ja sõjaministri käskkirjad. Neist kõige olulisem on “Ohvitseride teenistuskäigu seadlus”, mille esimene versioon jõustus 1924. aastal, teine – oluliselt täiendatud ja parandatud variant – 1931. aastal ning viimane – kõige detailiderohkem ja üksikasjalikum – 1938. aastal. Seadlus käsitles kogu ohvitseride teenistuskäiku ning suure osa sellest võtsid enda alla sätted ohvitseride ametisse määramise, edutamise, tagandamise jne. kohta. Kuid üpris põhjalikult käsitleti ka auastmetes kõrgendamise korda. Järgnevalt on nende seadluste viitamisel kasutatud lühendit O.T.S., millele järgneb seadluse kehtimahakamise aasta, seega siis: O.T.S.–24, O.T.S.–31 ja O.T.S.–38.²

Lisaks seadusandlikele aktidele on vähe- sel määral leidnud kasutamist mõningad varasemad uurimused, mille teema, olgu või kaudselt, haakub vastava uurimusvaldkonnaga, samuti aastatel 1919–40 ilmunud sõjanduslik ajakiri Sõdur, mis sisaldas muu hulgas mõningaid antud valdkonna kontekstis huvipakkuvaid kirjutisi. Aga kahjuks, nagu juba öeldud, leidub varasemaid teema- käsitlusi napimalt kui napilt.

Auastmed omariikluse loomise perioodil (1917–20)

Eesti ohvitseride auastmete süsteem hakkas kujunema 1917. aastal rahvusväeosa- de loomise ajal ning loomulikult sai selle aluseks Venemaal kehtiv auastmete tabel. Tõsi küll, tabeli ülemisse otsa polnud Eesti ohvitseridel esialgu asja – nende jaoks jäi kõrgeimaks auastmeks polkovnik ning sel- listegi pagunitega said rahvusväeosa- de perioodil uhkeldada vaid mõned üksikud me- hed (Siegfried Pinding, Ernst Pödder, Pee- ter Raudsepp, Jaak Rosenbaum, Aleksander Tõnisson, Johan Unt).

¹ Fred Limberg. Isamaa eest: Eesti Vabariigi sõja- jõudude organisatsioon ja juhtkond. Boreas Publishing House, Cardiff, 1980, lk. 135.

² O.T.S.–24 = “Vabariigi Valitsuse poolt 30. jaanuaril 1924. a. vastu võetud kaitseväge ohvitseride teenis- tuskäigu seadlus”. – Riigi Teataja 1924, nr. 37/38, lk. 285–298.

O.T.S.–31 = “Vabariigi Valitsuse poolt 14. oktoob- ril 1931 antud ohvitseride teenistuskäigu seadlus”. – Riigi Teataja 1931, nr. 85, art. 644, lk. 1045–1080.

O.T.S.–38 = “Ohvitseride teenistuskäigu seadlus. Antud Vabariigi Presidendi poolt 28. novembril 1938”. – Riigi Teataja 1938, nr. 100, art. 871, lk. 2259–2306.

Lisa 1 Vene auastmete tabel (1896. a.)³

Maaväes	Mereväes
kindralfeldmarssal	kindraladmiral
kindral	admiral
kindralleitnant	viitseadmiral
kindralmajor	kontradmiraal
polkovnik	1. järgu kapten
alampolkovnik	2. järgu kapten
kapten	–
staabikapten	vanem leitnant
leitnant (porutšik)	leitnant
alamleitnant	mitsman
lipnik	lipnik

Segadust sünnitas enamlaste võimupeerood, mil püüti kõigi vahenditega diskreditseerida endist ohvitserkonda ning nullistada selle mõju ja autoriteeti. Eesmärgi saavutamiseks kästi loobuda igasugu auastmete kasutamisest, võtta maha pagunid ja muud välised eraldusmärgid, asuda ülemate valimisele sõdurite poolt jne. Rahvusväeosades andis enamlik agitatsioon küll tunduvalt tagasihoidlikumaid tulemusi kui enamikus vene üksustes, ent oma mõju sel siiski oli. Nii loobuti isegi pärast Saksa okupatsiooni lõppu ametisse määratud Kaitseliidu juhtide puhul nende sõjaväeliste auastmete nimetamisest, sest seda peeti “liiga tagurlikuks kombeks”.⁴

Omaenese auastmete süsteem võinuks tekkida pärast Eesti iseseisvuse väljakuulutamist 24. veebruaril 1918, kuid alanud Saksa okupatsioon seda ei võimaldanud. Pigem vastupidi, veebruaris–märtsis 1918 võeti ajutiselt kasutusele Saksa armees kehtinud auastmed: oberst *pro* polkovnik, oberstleitnant (nimetati ka alam-oberstiks) *pro* alampolkovnik, major *pro* kapten, kapten *pro* staabikapten, ülemleitnant *pro* leitnant, leitnant *pro* alamleitnant. Seoses üleminekuga tekkisid mitmed segadused, sest vene ja saksa auastmed ei olnud omavahel otseselt

ühildatavad. Sakslastel puudus alamleitnandi auaste, mistõttu alamleitnandid said automaatselt “ülenduse” leitnandiks ning leitnandid vastavalt ülemleitnandiks. Veelgi kummalisem situatsioon tekkis staabikaptenite ja kaptenitega. Et Saksa armees staabikapteneid polnud, siis võrdsustasid kõik staabikaptenid kaptenitega, olgugi et sisuliselt vastas Vene kapten Saksa majorile. Ühelegi Vene-aegsele kaptenile aga majori auastet ei antud, ehkki ülendamiste puhul kõrgendati senised kaptenid otse alam-oberstiks. Probleemiks kujunes ka lipnike staatus, sest Saksa *Fähnrich*’i ei loetud ohvitseri aukraadiks ning sellist suhtumist tahtsid sakslased laiendada ka Vene lipnikele, millega eestlastest lipnikud mõistagi leppida ei tahtnud. Probleemide lahendamiseni ei jõutudki, sest juba 20. märtsil 1918 tegi Põhjakorpuse juhataja kindralleitnant Adolf von Seckendorff korralduse alustada rahvusväeosade likvideerimist.

Saksa okupatsiooni lõppedes ja Vabadussõja algerioodil püüti, tulenevalt sõjaväe demokratiseerimise püüdest, ajada läbi ilma auastmeteta, kasutades ülemate puhul nende ametinimetusi (rooduülem, pataljoni adjutant jne.). Loomulikult osutus selline kohmakas süsteem sobimatuks ning peagi pöörduti järk-järgult tagasi ohvitseride auastmete juurde. Seejuures võeti enamasti aluseks endine Vene süsteem, ehkki seda ei järgitud kuigi rangelt.⁵ Nii tituleeriti veel 23. detsembri 1918 valitsuse otsuses ülemjuhataja institutsiooni loomise kohta Johan Laidoner oberstiks,⁶ ehkki ta ise eelistas auastme nimetusena polkovnikut. Samas patustas aga ka Laidoner Vene süsteemi vastu, kasutades nii mõneski käskkirjas ülemleitnandi nimetust (Kuperjanovi, Sternbecki jmt. ohvitseride puhul). Üldiselt jäi siiski

³ M. Kukul. Tabel’ o rangah voennyh, graždanskih i pridvornyh činov Rossijskoi imperii. Moskva, 1995.

⁴ Paul Villemi. Operatiivse ja taktikalise juhtimise põhijooned Vabadussõjas. Kõrgema Sõjakooli lõputöö. Tallinn, 1937, lk. 9.

⁵ Eesti Vabadussõda 1918–1920. II köide. 2. trükk. Mats, Tallinn, 1996, lk. 55.

⁶ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920. Dokumentide kogumik. Rahvusarhiiv, Tallinn, 1999, lk. 357.

käibele Vene süsteem ja auastmete saksa-keelsed vasted surid kiiresti välja.

Juba Vabadussõja algusjärgus tehti Vene auastmete tabelisse mõningaid olulisi muudatusi. Nii kaotati 13. märtsil 1919 Sõjavägede ülemjuhataja päevakäsuga alamlipniku auaste.⁷ Alamlipniku auaste oli võetud Vene armees kasutusele Esimese maailmasõja ajal, mil lahingutes silma paistnud alamväelasi, kes polnud omandanud ohvitserilt nõutavat sõjalist ettevalmistust, hakati ülendama alamlipnikeks. Kui Vene armees kiputi juba lipnikkegi halvustama (kana pole lind ega lipnik ohvitser), siis veelgi enam ilmnes see tendents alamlipnike puhul, kes õiguslikult jäid kuhugi allohvitseride ja ohvitseride vahele ebamääraselt kõikuma. Ilmselt just ebaselguse tõttu otustatigi Eesti Rahvaväes see auaste likvideerida.

Vastavalt ülemjuhataja käskkirjale võisid alamlipnikud saada ülenduse lipnikeks, samuti jääda teenima ohvitseride asetäitjana või veltveeblikena. Lipnikeks ülendati need alamlipnikud, kel oli täielik keskharidus ning kes olid Vabadussõjas silma paistnud. Madalama haridusega mehed võisid kandideerida vabadele ohvitserikohtadele ohvitseri asetäitja auastmes ning kõik ülejäänud, s.t. keskhariduseta ja lahingutes mitte silma paistnud alamlipnikud muudeti uuesti allohvitserideks.

Siiski oli ülemjuhataja käskkiri mõneti vastuoluline – kuigi alamlipniku auaste kaotati, tekitati asemele ohvitseri asetäitja kraad, mille kandjad jäid samuti kuskile allohvitseri ja ohvitseri taseme vahele rippuma. Ohvitseri asetäitja auastmes määrati ohvitserikohtadele sõdureid, kes “sõjas eriti vahvasti võidelnud, asjatundmist, isamaa armastust ja truudust üles näidanud”.⁸

Esmakordselt avaldati Eesti Rahvaväe auastmete tabel (nii ohvitseride kui ka allohvitseride ja sõdurite kohta) ülemjuhataja päevakäsus 27. märtsist 1919. Tabelit muu-

deti nii maa- kui ka mereväelaste kohta 10. mail s.a. ning ainult mereväeohvitseride puhul 4. oktoobril s.a.

Maaväeohvitseride auastmed olid üsna sarnased endise Vene armee omadele. Suurim erinevus oli staabikaptenite ümbernimetamine alamkapteniteks. Teine eripära oli kindralleitnandi auastme kadumine, nõnda et kindralmajorile järgnes vahetult kindral. Samuti loobuti täielikult ratsaväe auastmetest (kornet ja rittmeister). Maavägede auastmed erinevad ülemjuhataja märtsi- ja maikuises käskkirjas üksteisest üksnes kirjapildi poolest (mais kasutati senisest rohkem sidekriipse: alamleitnant, alamkapten, alampolkovnik) ning mingit sisulist muutust ei toimunud.

Lisa 2

Maaväeohvitseride auastmed Vabadussõja perioodil⁹

27.03.1919	10.05.1919
kindral	kindral
kindral-major	kindral-major
polkovnik	polkovnik
alampolkovnik	alam-polkovnik
kapten	kapten
alamkapten	alam-kapten
leitnant	leitnant
alamleitnant	alam-leitnant
lipnik	lipnik

Mereväeohvitseride auastmete tabeliga olid lood keerulisemad, sest selles toimusid mitmed olulised muudatused ning Vene süsteemi säilis õige napilt.

Ajutise sõjaaegse täiendusohvitseri auastmena jäi esialgu püsima lipnik, kuid mais 1919 nimetati see ümber mitšmaniks ja oktoobris noorem-leitnantiks. Põhimõttelisi muudatusi nende ümbernimetamisega siiski ei kaasnenud.

Venemaa sõjalaevastiku nooremohvitseridel oli kolm auastet: (tõusvas joones) mitšman, leitnant ja vanem-leitnant.

⁷ Sõdur 1919, nr. 1, lk. 2.

⁸ Eesti Vabadussõda 1918–1920. II köide. 2. trükk. Mats, Tallinn, 1996, lk. 56.

Eestiski sai esialgu see kolmeastmeline süsteem eluõiguse, ehkki nimetustes toimus mitmeid muutusi: mitšmanid nimetati algusest ümber alamleitnantideks ja hiljem leitnantideks, leitnantidest said vanem-leitnantid ning vanem-leitnantidest kapten-leitnantid. Kuid 4. oktoobri käskkirjaga kaotati kapten-leitnandi auaste ning mereväe nooremohvitseride auastmete süsteem muutus kaheastmeliseks: leitnant ja vanemleitnant (sõja ajal lisandus veel madalaim täiendusohvitseri auaste noorem-leitnant).

Vene laevastiku vanemohvitserideks olid 2. ja 1. järgu kaptenid. Eesti mereväes esialgu vanemohvitseride esimest auastet ei kehtestatud ning piirduti vaid kapteni auastmega (vastas 1. järgu kaptenile). Kuid juba mais 1919 loodi 2. järgu kaptenile vastav ase-kapteni auaste, mis püsis veel sõja-järgsetelgi aastatel.

Admiralidega osutusid lood veelgi segasemaks. Märtsis 1919 loodi vaid admiral auaste, mis vastas tsaariaegsele kontradmiralile. Mais nimetati senine admiral ümber ase-admiraliks ning loodi täiendavalt ka admiral auaste. Kuid viimane ei vastanud Venemaal kehtinud teisele admiral auastmele – viitseadmiralile –, vaid kõige kõrgemale auastmele – admiralile. Ent juba oktoobris viidi läbi uus ümberkorraldus: ase-admiral jäi endiselt vastavusse kontradmiraliga, admiral aga toodi aste allapoole ning võrdsustati viitseadmirali auastmega; kõrgeim admiral auaste jäi seega loomata.

Lisa 3

Mereväeohvitseride auastmed Vabadussõja perioodil¹⁰

27.03.1919	10.05.1919	04.10.1919
–	admiral	–
–	–	admiral
admiral	ase-admiral	ase-admiral
kapten	kapten	kapten
–	ase-kapten	ase-kapten
kapten-leitnant	kapten-leitnant	–
leitnant	vanem leitnant	vanem-leitnant
alamleitnant	leitnant	leitnant
lipnik	mitšman	noorem-leitnant

Auastmed pärast Vabadussõda

1919. aastal kehtima pandud auastmete tabel püsis muudatuseta kuni 1922. aasta lõpuni. Vaatamata mõningatele uuendustele auastmete nimetustes (alamkapten), oli maaväes kujunenud süsteemi aluseks tsaaririigis kehtinud auastmete tabel. 1920. aastate algul püüdsid Sõjaministeeriumi kõrgemad juhid astuda samme, likvideerimaks väidetavalt “kaitseväes laiutav Vene vaim”. Selle “Vene vaimu” vastase võitluse käigus üritati muu hulgas Eesti kaitseväge lähendada Lääne-Euroopale ka mitmete ümbernimetamisega. 1922. aasta lõpus said venepärastest roodudest euroopalikud kompaniid ning polkudest rügemendid. 3. novembril 1922 võttis aga valitsus vastu seadluse auastmete tabeli muutmise kohta.¹¹

⁹ Sõdur 1919, nr. 2, lk. 2; nr. 10, lk. 1.

¹⁰ Sõdur 1919, nr. 2, lk. 2; nr. 10, lk. 1; nr. 30, lk. 2.

¹¹ Fred Limberg. Isamaa eest: Eesti Vabariigi sõjajõudude organisatsioon ja juhtkond. Boreas Publishing House, Cardiff, 1980, lk. 135.

Lisa 4

**Ohvitseride auastmete tabel
03.11.1922 seadluse alusel¹²**

Maaväeohvitserid	Mereväeohvitserid
Kaadriohvitserid	
Kindralid/admiralid	
Kindral	Admiral
Kindral-leitnant	Viitse-admiral
Kindral-majoor	Kontr-admiral
Vanemohvitserid	
Kolonel	Meriväe-kapten
Kolonel-leitnant	Kapten-leitnant
Majoor	Kapten-majoor
Nooremohvitserid	
Kapten	Vanem-leitnant
Leitnant	Leitnant
Noorem-leitnant	Noorem-leitnant
Reservohvitserid	
Lipnik	Lipnik

Selle seadlusega nimetati senised vene-pärase vanemohvitseride auastmed ümber Lääne-Euroopa (konkreetselt nähtavasti Inglismaa) eeskujul:¹³ polkovnikust sai kolonel ja alampolkovnikust kolonelleitnant. Lisaks sellele kaotati mujal maailmas tundmatu alamkapteni auaste (endine Vene staabikapten) ning loodi juurde Euroopas tavapärase esimene vanemohvitseri auaste – majoor. Seega muutus nooremohvitseride senine neljaastmeline gradatsioon kolmeastmeliseks ning vanemohvitseride kaheastmeline gradatsioon sai ühe astme juurde.

Siitpeale võis õigustatult kõnelda Eestis kehtivast uuest auastmete süsteemist. Lipniku nimetus reserveeriti nüüdsest üksnes

reservohvitseridele. Kaadriohvitserid seevastu jaotati nooremohvitserideks, vanemohvitserideks ja kindraliteks, kusjuures igasse jaotusesse kuulus kolm erinevat auastet. Nooremohvitserideks olid (tõusvas gradatsioonis) nooremleitnant, leitnant ja kapten; vanemohvitserideks major, kolonelleitnant ja kolonel ning kindraliteks kindralmajoor, kindralleitnant ja kindral.

Sama seadlusega muudeti ka mereväeohvitseride auastmete nimetusi ning korrastati nende auastmete tabelit. Seejuures pole aga kaugeltki selge, millistest eeskujudest uue tabeli koostamisel lähtuti. Loogiline oleks oletada, et mereväelased suunasid Vabadussõja mälestuste ajal pilgud esmajoonel Inglismaale, kuid kasutusele võetud auastmete nimetused ei viita kuigivõrd Inglise mõjudele. Pigem võiks mõnede nimetuste (mereväekapten, kaptenleitnant, vanemleitnant) taga näha Saksa mõju.

Nii nagu maaväeohvitseride puhul, jaotati ka mereväelased nüüdsest nooremohvitserideks, vanemohvitserideks ja admiralideks, kusjuures igasse rühma kuulus kolm erinevat auastet. Nooremohvitserideks olid nooremleitnant, leitnant ja vanemleitnant (viimane vastas maaväe kapteni auastmele), vanemohvitserideks kaptenmajoor, kaptenleitnant ja mereväekapten ning admiralideks kontradmiraal, viitseadmiraal ja admiraal. Ka mereväes jäi lipniku auaste püsima vaid reservohvitseride esimese auastmena; kaadriohvitseri kutse omandanud pälvisid aga kohe nooremleitnandi auastme.

Kuigi 1922. aasta seadlusega kaotati juriidilises mõttes alamkapteni auaste ja tegevteenistuses olevate ohvitseride puhul loobuti lipniku auastmest, jäid mõlemad teatud ajaks ikkagi püsima. Seadluses nii määratletigi: “alamkapteni ja lipniku auastmed jätta alale kuni uue ohvitseride teenistuskäigu seadluse väljaandmiseni”.¹⁴ Esimene samm vananenud auastmete kaotamiseks astuti siiski juba kaks kuud hiljem, mil valitsus andis seadluse 1921. aastal lipniku auastmega sõjakooli lõpetanud ohvitseride ennetähtaegse ülendamise kohta nooremleitnantideks.¹⁵ Varasemate lendude kohta seadlus ei laienenud, sest nii 1919. kui ka

¹² Riigi Teataja 1922, nr. 139, lk. 674–675.

¹³ Siin tasub märkida, et meie põhjanaabrid võtsid oma auastmesüsteemi eeskujuks Saksamaa, lõuna-naabrid aga jäidki pidama Vene-aegse korra juurde.

¹⁴ Samas.

¹⁵ Riigi Teataja 1923, nr. ½, lk. 6.

1920. aasta lennud olid piirdunud täiendusohvitseride ettevalmistamiseks mõeldud lühendatud programmiga. Alates 1922. aastast omistati sõjakooli lõpetajatele kohe nooremleitnandi auaste.

Teine samm tegelikkuse vastavusse viimiseks seadustega astuti 30.01.1924, mil valitsus võttis vastu seadluse “alam-kapteni ja aktiivteenistuse lipniku auastmete ära-kaotamise kohta”.¹⁶ Selle kohaselt nimetati kõik senised alamkaptenid (nii tegevteenistuses kui ka reservis olevad) ümber kapteniteks ning kõik tegevteenistuses olevad lipnikud ülendati nooremleitnantideks.

Näiliselt lihtne ümberkorraldus ähvardas tekitada ohvitserkonnas parasjagu segadusi ja rivaalitamist. Oli ju suur hulk ohvitseri ülendatud kapteniteks juba varem ning nüüdne alamkaptenite ümbernimetamine toonuks kaasa kahe erineva auastme võrdustumise, millega varem ülendatud polnud kuidugi rahul. Üks väljapääse oluks kõigi seniste kaptenite automaatne ümbernimetamine majoriteks, sest senine alamkapteni auaste muutus nüüd kaptenina nooremohvitseri kõrgeimaks kraadiks ning nooremohvitseride neljas gradatsioonaste pidanuks muutuma vanemohvitseri esimeseks astmeks. Kuid selline variant polnud kaitseväärt juhtkonnale vastuvõetav majorite arvu järsu suurenemise tõttu. Niigi anti 1924. aastal majori auaste korruga tervelt 78 mehele, kellele lisandus veel 10 kaptenmajorit.

Vastuolude lahendamiseks sätestati seadluses täpne kord kaptenite ja majorite auastmete vanuse järgnevaks kindlaksmääramiseks. Kaptenite puhul, kes olid juba varem sellesse auastmesse ülendatud, loeti kapteni auastme vanust alates alamkapteni auastme omistamise päevast ning juhul, kui nad pälvisid edaspidi ülendamise majoriks, said nad kohe automaatselt üheaastase vanuse majori auastmes. Ka majorite puhul sätestati, et enne seadluse vastuvõtmist majoriks ülendatud loetakse majori auastme vanust alates kapteni auastme omistamise päevast.

Vaevalt küll, et säärane kord kõiki asjaosalisi saajaprotsendiliselt rahuldas, kuid

suuremaid ebakõlasid ja rahulolematust õnnestus nähtavasti siiski vältida. Polnudki ju mõeldav üldise iseloomuga seadluses käsitleda kõikvõimalikke erinevaid üksikjuhtumeid ning pakkuda nende jaoks sobivaid lahendusi.

Lipniku auastme reserveerimine ainult täiendusohvitseride tarbeks ning alamkapteni auastme kaotamine jäid viimasteks olulisteks muudatusteks Eesti ohvitseride auastmete tabelis. Edaspidi käsitleti ohvitseride auastmete küsimust veel vaid ohvitseride teenistuskäigu seadlustes. Erinevused olid nendes minimaalsed, piirdudes peaauglikult pisimuutustega auastmete nimetuste kirjapildis, mis kujunes vastavuses eesti keele grammatika arenguga.

Lisa 5

Maa- ja lennuväeohvitseride auastmed O.T.S. alusel¹⁷

1924	1931	1938
kindral	kindral	kindral
kindral-leitnant	kindral-leitnant	kindralleitnant
kindral-major	kindral-major	kindralmajor
kolonel	kolonel	kolonel
kolonel-leitnant	kolonel-leitnant	kolonelleitnant
major	major	major
kapten	kapten	kapten
leitnant	leitnant	leitnant
noorem-leitnant	noorem-leitnant	nooremleitnant
lipnik	lipnik	lipnik

Ainus märkimisväärne muutus oli seotud admiralide auastmetega. 1922. aasta seadlusega oli, nagu juba öeldud, muudetud admiralide auastmed kolmejärguliseks: kontradmiral – viitseadmiral – admiral. O.T.S.–24 loobus kõrgematest auastmetest, piirdudes üksnes kontradmirali omaga; O.T.S.–31 lisas aga kontadmiralile uuesti

¹⁶ Riigi Teataja 1924, nr. 37/38, lk. 298–299.

¹⁷ Riigi Teataja 1924, nr. 37/38, lk. 286; 1931, nr. 85, lk. 1046; 1938, nr. 100, lk. 2261.

viitseadmirali auastme ning O.T.S.–38 taast ka kõrgeima laevastikuohvitseri auastme – admiral. Tegelikult jäid need muudatused üksnes paberile, sest kontradmiraalid kõrgemat auastet ei kasutatud kogu iseisvusaja kestel kordagi.

Lisa 6

Mereväeohvitseride auastmed O.T.S. alusel¹⁸

1924	1931	1938
–	–	admiral
–	viitse-admiral	viitseadmiral
kontr-admiral	kontr-admiral	kontradmiraal
meriväe-kapten	mereväe-kapten	mereväekapten
kapten-leitnant	kapten-leitnant	kaptenleitnant
kapten-major	kapten-major	kaptenmajor
vanem-leitnant	vanem-leitnant	vanemleitnant
leitnant	leitnant	leitnant
noorem-leitnant	noorem-leitnant	nooremleitnant
lipnik	lipnik	lipnik

* * *

Seoses ohvitseride auastmetega tuleb mainida sedagi, et võrreldes tsaariajaga ohvitseri auastet omavate isikute ring mõnevõrra laienes. Kui Vene armees ei antud meditsiinipersonalile sõjaväelist auastet, siis Eesti valitsus otsustas teisti ning vahetult pärast Vabadussõja lõppu (12.04.1920) võeti vastu “Sõjaväe meditsiini- ja veterinaar-arsistidele ohvitseri aukraadide andmise seadus”.¹⁹ Selle kohaselt anti kõikidele sõjaväes teenivatele arstidele ohvitseri aukraad. Neile vanematele arstidele, kellel oli Vene ajast tsiviilaukraad, omistati ohvitseri auaste vastavalt Vene teenistusastmete tabelile (näiteks riiginõunikust sai polkovnik);

¹⁸ Samas.

¹⁹ Riigi Teataja 1920, nr. 59/60, lk. 467–468.

²⁰ Sv. am. N. Sõjaväe ametnikkude küsimuse ümber. – Sõdur 1925, nr. 6, lk. 126–127.

²¹ Riigi Teataja 1924, nr. 24, lk. 252.

noorematele ja tsiviilauastmeid mitteomavale anti aga leitnandi auaste. Ühtlasi seati omistatav auaste sõltuvusse arsti teenistuskohast: tervishoiuvalitsuse ülemaks või valitsuse konsultandiks oli reeglipäraselt kindralmajor, diviisiarstiks polkovnik, polgu vanemarstiks alampolkovnik, polgu nooremarstiks kapten jne.

1920. aastate alguses tõstati ka küsimus ohvitseri auastmete andmisest sõjaväeametnikele. Õigupoolest oli sellist võimalust arutatud juba Vene aja lõpus – 1917. aastal kutsuti Venemaa Ajutise Valitsuse poolt kokku erikomisjon, kuhu kuulusid nii sõjaväeametnike, sõjaväearstide kui ka rivi-ohvitseride esindajad. Komisjoni ettepanekul saidki kõik relvatehnikud (“sõjariistade tehnikerid”) ohvitseri auastme, kuid arstide ja ametnike ümbernimetamiseni ei jõutud – takistuseks sai enamlik riigipööre.²⁰ Vabadussõjas osalesid ametnikud seetõttu endiselt ametnike, mitte ohvitseridena. Lisaks sõjaväeametnikele, s.o. juba rahuajal omandatud kutsega isikutele, teenis Rahvaväes terve hulk ilmasõjas osalenud “sõjaaegseid sõjaväeametnikke” ja “sõjaväeametnike asetäitjaid”, keda võiks võrrelda lipnike ja alamlipnikega.

Pärast küsimuse mitmekülgset kaalumist võttis valitsus 30.01.1924 vastu seadluse sõjaväeametnike ümbernimetamise kohta.²¹ Ohvitseri auaste kavatseti anda neile tegevteenistuses olevatele ametnikele, kel oli vähemalt 4-klassilise linnakooli või 5-klassilise keskkooli haridus, kes olid rahuldavalt atesteeritud ning kes lõpetavad edukalt ametnike tarvis kavandatava erikursuse. Nimetatud kursustel võisid vabatahtlikult ja enda kulul osaleda ka reservis olevad ametnikud, taotledes seejärel samuti ohvitseri auastet.

Formaaljuriidilises mõttes hakkas seadlus küll kehtima, kuid kavandatud kursusi ei organiseeritud ja ümbernimetamisi ei toimunud. Nähtavasti oli põhjuseks ametnike eneste hulgas tekkinud vastuseis, mille peamiseks põhjuseks oli suhteliselt kõrge haridustaseme kehtestamine (olid ju kõigest sõjaaegsetest lipnikest saanud täieõiguslikud ohvitserid, ilma et keegi oleks küsinud,

milline oli nende üldharidus). Seisukohtade selgitamiseks kutsuti 27.04.24 kokku sõjaväeametnike üldkoosolek. Sellel osalejad taotlesid küll sõjaväeametnike teenistusseisundi võrdsustamist ohvitseridega, kuid mitte ametnike ümbernimetamist ohvitserideks. Vaid väike osa vanematest ametnikest jäi eriarvamuse juurde, pidades ümbernimetamist vajalikuks.²²

1925. aasta alguses pööruti sama teema juurde tagasi ning Sõjaministeeriumis valmis koguni eelnimetatud seadluse täiendatud ja parandatud eelnõu, kuid sünapaika asi jäigi, s.t. sõjaväeametnikud jäid endiselt ametnikeks.²³ 1936. aastal kerkis ametnike staatuse küsimus veel kord. Sedapuhku toimus ühtlustamine ametnike eneste ridades – riigivanema dekreediga nimetati kõik sõjaaegsed ametnikud ja ametnike asetäitjad ümber kaitseväeametnikeks.²⁴

* * *

Lõpetamaks ülevaadet auastmete süsteemi kujunemisest Eestis 1920.–30. aastatel, tuleks peatuda veel auastmete märkimisel kasutatud eritähistel.

Esimesena hakati eritähistusi kasutama meditsiinipersonali puhul. Kui 1920. aastal omistati kõigile sõjaväearstidele ohvitseri auaste, siis tekkis kohe vajadus eristada meedikuid riviohvitseridest. Selleks lisati arstide aukraadile sõna “sanitäär” ja loomaaarstidele “veterinäär” või lühendid “san.” ja “vet.” (nt. *san. kindralmajor, vet. polkovnik*). Mõni aasta hiljem said ohvitserideks ka tegevteenistuses olevad farmatseudid ning nende auastme nimetusele hakkas eelnema sõna “farmatsöit” või lühend “farm.” (nt. *farm. kapten*). Vene ajal sõjaväevelskrite kooli lõpetanud (nn. koolivelskrid) olid aga kohustatud oma auastme ees kasutama nime-
tust “koolivelsker” (nt. *koolivelsker leitnant*).

Ohvitseride kogud hoolitsesid ka ohvitseride perekondade, muu hulgas nende meelelahutuse eest. Lennuväe Ohvitseride Kogu organiseeris 1934. aastal oma liikmete perekondadele külaskäigu Lasnamäe aerodroomile.

O.T.S.–31 loetles samalaadseid tähiseid veel teisigi. Et selle seadlusega eraldati nn. väeliigi ohvitserid (olid saanud sõjalise ettevalmistuse mingi kindla väeliigi alal) administratiivohvitseridest, siis pidid viimased märkima oma auastme ette sõna “administratiiv” või lühendi “admin.” (nt. *admin. major*).

Kaitseväes teenivad erialaspetsialistid võisid (kohustust ei olnud) kasutada oma auastme järel erialale viitavaid tähiseid, nagu näiteks: *kolonelleitnant-dipl.-ins.*²⁵, *major-jurist*, *kapten-geodesist*. Kõrgema sõjalise haridusega ohvitserid märkisid auastme järelle kas *K.S. diplom*, *K.S. või K.V.*²⁶ (nt. *kolonel – K.S. diplom*, *major – K.S.*, *kapten – K.V.*)²⁷. Ka lendurid ja lendurvaatlejad kui omalaadne “ohvitseriaristokraatia” said õiguse kasutada auastme nimetuse järel tähistusi vastavalt kas “kv.lendur” või “kv.lendur-vaatleja” (nt. *major – kv.lendur*, *leitnant – kv.lendur-vaatleja*).

O.T.S.–38 lisas eritähistusi veelgi, kusjuures nende kasutamine ametlikus kirjavehetuses muudeti kohustuslikuks. Lühendid olid järgmised: *ins.* (insener), *jur.* (jurist), *geod.* (geodeet), *keem.* (keemik), *med.* (arst), *vet.* (loomaarst), *farm.* (farmatseut), *k.-velsker* (koolivelsker), *KS diplom* või *KS* (Kõrgema Sõjakooli lõpetanu), *KSM diplom* või *KSM* (Kõrgema Sõjakooli majandusharu lõpetanu), *sv. tehn.* (Sõjaväe Tehnikakooli lõpetanud), *sv. lendur* ja *sv. l.-vaatl.* (sõjaväe lendurvaatleja). Kõik administratiivohvitserid pidid kohustuslikult märkima auastme ette lühendi *admin.* Kuna samal ajal oli muutunud nõutavaks ka Vabadusristi omamise tähistus, siis kujunes 1930. aastate lõpus nii mõnegi ohvitseri ametlik auaste kirjapildis pikaks ja keeruliseks (nt. *admin. kolonel med. VR I/3*; *kolonelleitnant – sv. lendur, KS diplom*; *major KSM diplom VR II/3* jne.).

Raske uskuda, et seesugune kohmakas tähistusviis oli tingitud tungivast vajadusest või et see sai ohvitseride enamusele südamelähedaseks. Pigem võib selle taga näha autoritaarsele riigikorraldusele iseloomuliku suundumust välise vormi ja kõigi selle tunnuste (üle)tähtsustamisele.

(järgneb)

**Ago Pajur
(1962)**

Tartu Ülikooli
Eesti ajaloo õppetooli dotsent.
Uurib Eesti sõjaajalugu.

²² Üks koosolijatest. Kaitseväe ametnikkude administratiiv-ohvitserideks ümbernimetamise küsimuse ümber. – *Sõdur* 1925, nr. 17, lk. 405–406.

²³ *Sõdur* 1925, nr. 13, lk. 276–278.

²⁴ Riigi Teataja 1936, nr. 17, lk. 321.

²⁵ *dipl.-ins.* = diplomeeritud insener.

²⁶ *K.S. diplom* = lõpetanud Kõrgema Sõjakooli koos diplomitöö kaitsmisega; *K.S.* = lõpetanud Kõrgema Sõjakooli diplomitööd kaitsmata; *K.V.* = kõrgem sõjamajanduslik haridus.

²⁷ Kõrgema sõjalise haridusega ohvitseride puhul kasutati eritähistusi juba varem, tarvitades Venemaalt ülevõetud lisandit “kindralstaabi” (nt. kindralstaabi kindralmajor).